

MELUZYNA

ISSN 2449-7339

2 (15) (2021) | Rocznik VIII

DOI: 10.26485/me.2021.2-04

INEDITA

Aleksandra Oszczyda*
Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 000-0002-4563-9065

Macieja Strykowskiego *Napis na grobie... Grehora Chodkiewica* i jego wzór. Edycja tekstów i bilans powiązań

„Historicus et Poeta” – te dwa słowa zwięźle charakteryzujące Macieja Strykowskiego odbito nad drzeworytem przedstawiającym mężczyznę, który jedną rękę wsparł na jelcu miecza, a drugą na grzbiecie niewielkiego formatu książki (Strykowski, 1582, k.)(r). Rycina pochodzi z ostatniego dzieła Strykowskiego, *Kroniki polskiej, litewskiej, żmudzkiej i wszystkiej Rusi*, wyprasowanego w królewieckim warsztacie „Gerzego” Osterbergera i poprzedza wierszowaną autobiografię pisarza (Strykowski, 1582, k.)(-)(-)(_[5]r).

O ile historyczna twórczość XVI-wiecznego kronikarza doczekała się wielu opracowań (np. Radziszewska 1978; Wojtkowiak 1990; 2008; 2010; 2014; Jurkiewicz 2006; Kowalow 2009), o tyle wiersze pisane przez kanonika katedry w Miednikach nie budzą dziś większego zainteresowania historyków literatury¹. Być może na ten stan rzeczy wpływ miał autorytet sądów Juliusza Nowaka-Dłużewskiego i Juliana Krzyżanowskiego. Ci talent poetycki Strykowskiego otaksowali nisko, widząc w nim „lichego poetę okolicznościowego” (Nowak-Dłużewski, 1969, s. 44), co tylko „zabłąkał się w dziedzinę poezji” (Krzyżanowski, 1979, s. 215). Dlatego wciąż niewiele wiadomo o juveniliach dziejopisa, którym badacze przyglądali się z rzadka i sceptycznie (Wojtkowiak 1990, s. 175–177; Wojtkowiak 2010, s. 98).

* e-mail autora: aloszczeda@op.pl

¹ Ostatnio stały się one przedmiotem badań Autorki artykułu (Oszczęda 2013; 2016; 2019; 2020). Tam także pełna bibliografia zagadnienia.

Do wczesnych utworów Strykowskiego należy epitafium dla Grzegorza Chodkiewicza, hetmana Wielkiego Księstwa Litewskiego, napisane po jego śmierci (1572 lub 1573)², a opublikowane w 1574 roku w oficynie Macieja Wirzbięty. *Napis na grobie... Chodkiewica* liczy 29 czterowersowych, izosylabicznych strof ułożonych miarą 13-zgłoskowca i wypełnia 2 karty formatu *in quarto*. Nie wyszedł jednak w postaci osobnej broszury, ale został włączony w korpus *Gońca Cnoty...*, obszernego i bogato ilustrowanego poematu Strykowskiego, w którym Cnota i Prawda moralizują na temat powinności stanowych, prawdziwego i fałszywego szlactwa, męstwa, bogactwa i wartości nauk (Strykowski, 1574a). Po sześciu rozdziałach, gęstych od antycznych egzemplów, poeta przechodzi do spraw polskich i litewskich, dając dwa wierszowane katalogi władców, pierwszy – poświęcony sarmackim przodkom Polaków i ich królom, drugi – początkom narodu litewskiego i jego książętom. Potem następują jeszcze trzy utwory o zróżnicowanej tematyce, długości i strofice, luźniej związane z tytułem całości. To, w kolejności pierwodruku³: *Pobudka i napominanie Ojczyzny do swych synów ku pomszczeniu krzywdy swych granic* (k. S_{ij}r – X_{ij}r), *Napis na grobie Jaśnie Wielmożnego Pana Grehora Chodkiewica...* (k. X_{ij}v-[X₄]r) i zamykające zbiór refleksyjne *Narzekanie na nieustawiczność wszelkich spraw i przeciwności przedsięwzięcia ludzkiego* (k. Yr-Y_{ij}r). Pierwszy z nich napisano, podobnie jak poprzedzające go rozdziały, strofą saficką, ale dwa następne ułożono trzynastozgłoskowymi tetrastychami i dystychami.

Prawdopodobnie, że w *Gońcu Cnoty* spotkały się utwory wcześniej niedrukowane, plon kilkuletniej służby Strykowskiego na litewskim pograniczu, które pod wspólnym tytułem odbito w oficynie Macieja Wirzbięty. Niemal w tym samym czasie opuścił jej prasy inny utwór poety – mowa o *Przesławnym wjeździe do Krakowa i... koronacyjej Henryka Walezyjusza skutecznym wirszem opisaniu* (Strykowski, 1574b). Oba druki Strykowski zadedykował Chodkiewiczom: opis intrady synowi hetmana Grzegorza, staroście grodzieńskiemu Aleksandrowi Hrehorowiczowi, a *Gońca Cnoty...* kasztelanowi wileńskiemu, Janowi Hieronimowiczowi, bratankowi Grzegorza, co świadczyć może o opiece litewskiego rodu nad żołnierzem-literatem ze Strykowa⁴.

Napis na grobie... Chodkiewica to pośmiertna laudacja zamknięta w ramie typowych dla epitafiów motywów żałobnych – prezentacji zmarłego („hic iacet” / „Tu leży...”) i prozopoeji, w której on sam lub jego szczątki zwracają się do żyjących. W przypadku epitafium Strykowskiego wstępna pochwała wzbogacona została o komponent herbowy:

Herby jego Strzegonia a Lew z muru mężny,
Niżej w zbroi na koniu mąż w boju potężny;
Trzy jabłka – k tym herbom stan swój zawždy stosował
A cnotami, dzielnością własną polerował.
(*Napis na grobie... Chodkiewica*, w. 5–8)

² Data jest sporna. Więcej piszę o tym w artykule *Czy Maciej Strykowski napisał treny dla Zygmunta Augusta?* poświęconym innemu żałobnemu utworowi Strykowskiego (w druku).

³ Co warte podkreślenia, przedrukowując bowiem *Gońca Cnoty* w drugim tomie swojej edycji kroniki Strykowskiego (1846, t. 2, s. 558–562) M. Malinowski – zapewne ze względów cenzuralnych – pominął *Pobudkę i Napominanie Ojczyzny...*, wiersz-ekscytarz nawołujący synów koronnych do walki z Turcją i Moskwą oraz odebrania Moskalom Połocka i Pskowa.

⁴ O związkach Strykowskiego z Chodkiewiczami zob. Wojtkowiak, 1990, s. 126–130.

Pierwsze ogniwo tekstu, czyli wypełniającą trzy początkowe kwadryny laudację, kończy myśl o wiecznej sławie, jakiej godny jest waleczny hetman, kolejne obejmuje ułożoną chronologicznie biografię Chodkiewicza, akcentującą jego urzędnicze i militarne osiągnięcia. Podsumowanie partii życiorysowej stanowi wyróżniona anaforą seria porównań litewskiego bohatera z herosami antyku – Achatesem, Hektorem, Achillesem, Gajusem Mariuszem i Markiem Kurcjuszem. Anafora łączy też wyliczenie składników oręża, który, w przeciwieństwie do trwałej sławy litewskiego Achillesa, zniszczyje. Następnie Strykowski wykorzystuje jeszcze konsolacyjny topos pośmiertnej nagrody i przechodzi do finału epitafium, czyli mowy, którą „szlachetne kości” wodza wygłaszają do sarmackiego rycerstwa, zachęcając je do obrony ojczyzny.

Szczegółowa lektura epitafium dla Chodkiewicza pozwala zauważyć sprawność autora w posługiwaniu się formą wierszową i odnotować sporo dobrych pomysłów – konstrukcyjnych, argumentacyjnych i elokucyjnych. Jednak porównanie utworu Strykowskiego z powstałym niewiele wcześniej *Napisem na grobie zacnego szlachcica Pawła Secygniowskiego* Cypriana Bazylika, drukowanym w Brześciu Litewskim w 1570 roku, każe ten sąd skorygować. Zbieżność tytułów obu nagrobków nie jest przypadkiem – śladów kopiowania rozwiązań Bazylika jest bowiem w wierszu Strykowskiego więcej.

Epitaf dla Chodkiewicza powtarza nie tylko formułę tytułową druku z 1570 roku, ale także jego format metryczny i kompozycję, powiela też szczęśliwe rozwiązania poprzednika: motyw służby wojskowej jako uniwersytetu, figurę mówiących pół bitewnych, topos upamiętnienia czynów bohatera „na twardej skale” i myśl o trwałości sławy, która nie przeminie, póki słońce będzie oświetlało Ziemię, wreszcie – pouczenie w kształcie mowy wypowiedzianej przez zmarłego do żyjących („oratio a tumulo”), urobione według wskazówek Bazylika. Dla przykładu zestawmy odpowiadające sobie fragmenty prozopopei z obu utworów, by zademonstrować typowe dla praktyk imitacyjnych Strykowskiego zabiegi, polegające na amplifikacji i intensyfikacji składników tekstu wzorcowego oraz wymianie detali leksykalnych.

Ty, cny polski szlachcicze, który żyw zostawasz,
 A do twej powinności śmieje się przyznawasz,
Weźmi ten miecz, weźm koncerz i ten pewny pancerz,
Weźmi moją kopiją, weźm i świetny bechterz,
Wsiądź na mój koń a wejrzy, żem już porażony,
 Dokończ za mię, com ja był umyślił z mej strony⁵.
 (Bazylik, 1570, w. 67–72)

O sarmacki rycerzu, o prawy szlachcicze,
 O herbów przodków sławnych poczciwy dziedzicze,
Który żywiesz a w czerstwym ciele masz moc zdrową,
 A pokrywasz się sławnej patryjej swej głową!

⁵ Miejsca wspólne w obu tekstach zaznaczam podkreśleniem (przyp. autora).

Wsiądź na mój koń, wdziej na się mój szyszak i zbroję,
Przypasz szablę i koncerz, weźm kopiją moję,
Weźmi puklerz, weźmi też i sławną buławę,
Z tym warstatem przed oczy bierz też moją sprawę.

Naśladuj męstwa mego, broń miłej Ojczyzny,
Jam dosyć, pókim tu żył, bronił jej dziedziny,
Wypełniłem swój urząd, wziąłem stąd dank cnoty,
Sławę i żywot wieczny – nadobne klejnoty.
(Strykowski, *Napis...*, 1574, w. 97–108)

Związłą, zaledwie 6-wersową pobudkę Bazylika Strykowski rozszerzył do 12 linijek, wyliczył prawie dwa razy tyle elementów uzbrojenia, jednak część nomenklatury podmienił, porzucając militarną staroświecczyznę (miecz, bechter) na rzecz bliższych realiom ostatnich dekad XVI wieku szabli i pancerza. Odmienny jest też sens całości. Secygniowski, który zmarł przedwcześnie, apeluje o podjęcie przez żywych jego niedokończony służby, Chodkiewicz natomiast, w poczuciu dobrze wypełnionego obowiązku wobec Ojczyzny, zachęca szlachtę do naśladowania czynów, za które otrzymał najlepsze możliwe nagrody: sławę i życie wieczne.

Tę cząstkową obserwację potwierdza analiza porównawcza obu nagrobków. Strykowski nie podąża niewolniczo za Sieradzaninem, częściej niż ścisłym cytatem posługuje się prze-myślaną parafrazą substytucyjną (np. zamiast „Budzynia” daje „Podole i Moskwę”, w miejsce „Tytana” wprowadza „Febusa”), poszerza składowe wzorca (Secygniowski „był pilnym uczniem Ulissa polskiego”, natomiast preceptorami Chodkiewicza są dodatkowo Mars, Hektor i Herkules) i wzmacnia epitety (np. w miejsce „kamiennych ksiąg” wstawia „dyjamentowe”). Zmiany te – rzecz jasna – biorą się z różnicy rangi i wieku bohaterów, pochwała wodza i spełnionego męża stanu wymaga przecież dostosowania stylu do jego zasług i pozycji. Konieczność podniesienia stylistycznej tonacji wiersza nie tłumaczy jednak do końca strategii Strykowskiego, uwidaczniającej się w pominięciu części wątków pierwowzoru. W wierszu upamiętniającym Chodkiewicza nie znajdziemy bowiem ani obecnych u Bazylika nawiązań do tradycji rzymskich tryumfów, ani toposu grobu-ostatniego domu, brakło też opisu bezsilności rycerza w starciu ze śmiercią i jej zwycięstwa. Selekcji towarzyszy przeróbka składowych modeli i włączenie w tkankę własnego tekstu elementów nowych, być może swoistych dla funeralnego stylu poety ze Strykowa. Należą tu: posługiwanie się alegorią heraldyczną, dbałość o faktograficzny detal (nazwy miejscowe, osobowe, wielkość strat wroga, których nie znajdziemy u Bazylika) oraz widoczne w paralelach budowanych z tworzywa mitologii i historii sięganie do tradycji antycznej.

Zestawienie obu *Napisów* pozwala też sformułować kilka uwag o metryce i rymowaniu żałobnego panegiryku z *Gońca Cnoty*. Tetrastychy Strykowskiego wypełnił regularny 13-zgłoskowiec o stabilnej średniówce (7+6) i na ogół poprawnej rytmice. Usterki rytmiczne zdarzają się pocie sporadycznie, a parzyste rymy – w przeciwieństwie do kulejących współbrzmień Bazylika – są na ogół paroksytoniczne i niemal bezbłędne. W liczącym ponad setkę wersów epitafium notujemy tylko jeden niedokładny rym (kwitnęła / była).

Jak widać, terminujący w sztuce poezji członek witebskiego garnizonu obrał za wzór rycerski nagrobek pióra lokalnego autorytetu i napisał udany panegiryk żałobny, świadczący o opanowaniu reguł gatunku i techniki imitacji. Jego metodą pracy jest imitacja jawna (o czym świadczy powtórzenie formuły tytułu: „Napis na grobie” + nazwisko zmarłego) i jednowzorcowa, a postawą twórcze naśladownictwo wybranych składników tekstowego modelu.

Dodajmy, że w literaturze autorzy obu *Napisów* spotkali się ponownie trzy lata później, przy edycji traktatu *O poprawie Rzeczypospolitej księgi czwore* Andrzeja Frycza Modrzewskiego (Łosk, 1577). Bazylik spolszczył dzieło Frycza, a Strykowski napisał stemmat na herb Mikołaja Moniwida Dorohostajskiego, adresata dedykacji i sponsora edycji.

Opis źródła

Podstawą edycji *Napisu na grobie zacnego szlachcica Pawła Secygniowskiego* jest unikatowy egzemplarz druku pochodzący ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej (sygn. Cim. Q 5030). Broszura liczy cztery karty formatu 4° o sygnaturach [A]-[A₄], z których oznaczono jedynie A₃. Brzeg jednej z kart (A₃) został nieznacznie przycięty, co w transkrypcji zaznaczono przy pomocy nawiasów ostrokątnych, defekt nie utrudnia jednak odczytania tekstu. Na karcie tytułowej druczku podano miejsce i rok wydania: Brześć Litewski 1570, a pierwszy wyraz tytułu umieszczono w ozdobnej ramce drzeworytowej.

Utwór przedrukował Stanisław Kot (1956, s. 146–147), opuścił jednak wers 68, co obecne wydanie koryguje. W nowej edycji dodano także pominiętą przez poprzedniego wydawcę przedmowę do czytelnika.

Napis na grobie Jaśnie Wielmożnego Pana Grehora Chodkiewica... pochodzi z *Gońca Cnoty...*, obszernego utworu Macieja Strykowskiego opublikowanego w 1574 roku w oficynie Macieja Wirzbięty. Odbito go na przedostatniej skłádce druku, gdzie zajmuje 2 karty od X₂v do [X₄]r. Wydawca oparł się na egzemplarzu przechowywanym w Bibliotece Kórnickiej PAN (sygn. Cim. Qu. 2171).

W XIX stuleciu wiersz Strykowskiego, zachowując cechy grafii pierwodruku, opublikował M. Malinowski w drugim tomie swojego wydania *Kroniki polskiej, litewskiej, żmudzkiej i wszystkiej Rusi...* (Strykowski, 1846, s. 558–561).

Zasady transkrypcji

Transkrypcję oparto zasadniczo na instrukcji wydawniczej *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt* (Wrocław 1955), ściślej – jej części dotyczącej druków nowożytnych w edycjach typu B. W szczegółach odstąpiono jednak niekiedy od zaleceń instrukcji.

Zastosowano współczesne zasady interpunkcji oraz dzisiejsze normy pisowni małych i wielkich liter. Majuskułą zapisano personifikacje (np. *Cnota*) i rzeczowniki nazywające składniki herbów (np. *Lew*, *Pogoń*). Wielkie litery szwabachy transkrybowano z użyciem znaków diakrytycznych (np. *Laskawy* → *Łaskawy*, *Zmodzkie* → *Żmudzkie*, *Swiecąc* → *Świecąc*).

Zmodernizowano też pisownię łączną i rozdzielną (np. *pełneby* → *pełne by*, *nie pomału* → *niepomału*, *znich* → *z nich*, *niemieli* → *nie mieli*).

W występujące w druku oboczności zazwyczaj nie ingerowano, zachowując zróżnicowanie form (np. *rozszerzenia* ||szyrzyła, weźm ||weźmi). Pozostawiono także archaiczne formy: *lenujq, szeroce, żywiąq, trunnie*.

Nie ingerowano również w staropolskie repartycje samogłosek (np. *dokazowali*).

Pominięto występujące w starodrukach kreskowanie tzw. *a* jasnego (á). Pisownię *o, ó, u* zmodernizowano (np. *piora* → *pióra, grob* → *grób, Żmodzkie* → *Żmudzkie*).

Pozostawiono ścieśnioną wymowę *e* w słowach: *pirwszym, potym, pirzchał*. Honorowano ją także w formie: *szyrzyła*.

Samogłoski nosowe transkrybowano wedle współczesnej normy (*sie* → *się, miedzy* → *między*), uzupełniono nosówki w wygłosie (np. *ziemię*).

W przypadku głosek *i, j, y* wprowadzono dzisiejszą pisownię (np. *iako* → *jako, moy* → *mój, tisiąq* → *tysiąc, zyemię* → *ziemię, będzye* → *będzie*), w słowach pochodzenia obcego zaś rozszerzono *-i- (-y-)* do *-ij- (-yj)* – *questią* → *kwestyją, patriey* → *patryjej, Cypryan* → *Cypryjan, Bononią* → *Bononiją, Marius* → *Maryjus, kopia* → *kopija, diamentowych* → *dyjamentowych*.

Nie zachowano obecnego w drukach wtórnego oznaczenia miękkości (np. *kości* → *kości, cię* → *cię, godności* → *godności*) oraz miękkości spółgłosek wargowych (*weźm*). Formy *pokrwiawiono* i *zardzewiała* oddano jako: *pokrławiono, zardzewiała*.

Oboczności w zapisie przedrostków przymiotników i przysłówków w stopniu najwyższym (np. *nastarszy, najwyższego*) nie wyrównywano.

Zmodernizowano chwiejną pisownię spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych w wygłosie i przed spółgłoskami bezdźwięcznymi (np. *bitef* → *bitew, brzytkiem* → *brzydkiem, ztępiała* → *stępiała, strzedz* → *strzec*).

Długie *s* oddawano w transkrypcji jako: *s, sz* lub *ś* (*ferca* → *serca, zwłafcza* → *zwałszcza, fświętych* → *świętych*) lub *z* (*niebefpieczna* → *niebezpieczna*).

Znak *β* zapisano jako *sz, s ś* lub *ż* (*inβa* → *insza, βpizami* → *spyzami, nawyββym* → *nawyższym*).

Pisownię *u* w funkcji *v* (np. *priuaty, priuatą*) i *v* w funkcji *u* (np. *vmiały, vmyślił*) uzgodniono z normą współczesną.

Zmodernizowano grafie szeregu *c, cz, ć* (np. *cerstwie* → *czerstwie, konczerz* → *konczerz, Ciotca* → *Ciotcza, Cafniki* → *Czaśniki*). Pozostawiono jednak konsekwentny w drukach Strykowski zapis patronimiku *Chodkiewicz*.

W zakresie dawnych grup spółgłoskowych zmian nie wprowadzano, pozostawiając formy zabytku (np. *zaźrzeli, zajrzała*).

Zachowano też nieliczne uproszczenia grup spółgłoskowych (np. *abo, nienawisne, spółnie*).

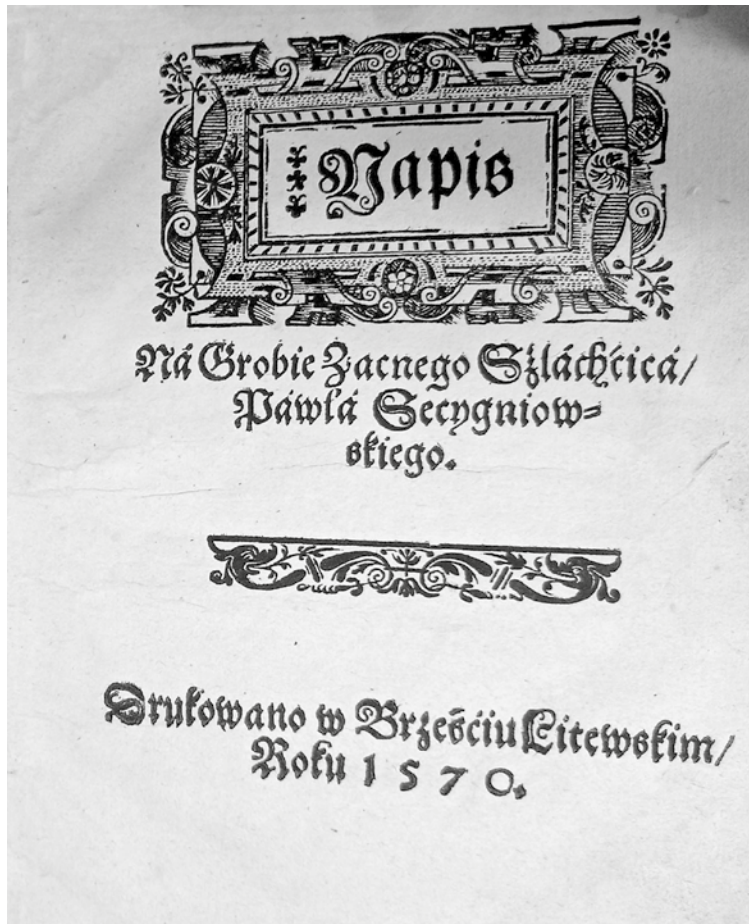
Zmodernizowano ortografię wyrazów pochodzenia obcego (np. *questye* → *kwestyje, Phoebus* → *Febus*). Pisownię antycznych imion dostosowano do normy współczesnej: *Achilles* → *Achilles, Agamenonowi* → *Agamemnonowi*, pozostawiając jednak dawną postać mianownika: *Tezeus, Maryjus, Kurcyjus*.

Oboczne zapisy *triumf / tryumf* transkrybowano jako *tryumf*. Nie respektowano także dawnego zapisu z „h” po spółgłoskach w wyrazach rodzimych (np. *kthory, thaiemnych, thak, theż*).

Transkrypcja respektuje właściwości fleksyjne druku. Pozostawiono bez zmian m.in.: formy narzędnika liczby mnogiej odmiany przymiotnikowej i zaimkowej z rozszerzeniem

artykulacyjnym głosek *i, y* (np. *żałosnemi, brzydkiemi*), dawne końcówki dopełniacza, biernika i narzędnika rzeczowników rodzaju żeńskiego (np. *krwie, dusze, nadzieje, Trojej, patryjej, onę, moję*), honorowano dawne formy końcówek deklinacyjnych liczby mnogiej, takich jak np.: *sąsiad, Tatar, pohańce, Rzymiany*.

Pisownię wyrazów łacińskich uzgodniono z zasadami określonymi w *Normae orthographicae et orthotypicae Latinae* (przekł. pol. M. Plezia, „Meander” 1992, nr 9/10).

Cyprian Bazylik

Napis na grobie zacnego szlachcica Pawła Secygniowskiego⁶

Do łaskawego czytelnika Cypryjan Bazylik

Czekałem dosyć długo, łaskawy czytelniku, aza by był⁷ który z onych przedniejszych poetów polskich wspomniał na Pawła Secygniowskiego a na jego śmierć, która wiele ludzi cnotę i rycerską godność miłujących niepomahała zafrasowała⁸, bom był tej nadzieje, że by⁹ był który z nich wierszem abo jego zacne sprawy spisał, abo wżdy¹⁰ tylko szlachetne kości jego uczcił, a jemu tę pocziwość uczynił¹¹, jako temu, któremu nagroda insza nie należała, jedno¹² *virtutis praemium honor*¹³. Lecz żem się tego doczekać nie mógł, wielce się temu dziwując, przyczyny tego zaniedbania mianować¹⁴ ani chcę, ani śmiem, zwłaszcza że jest rzecz niebezpieczna domyślać się tajemnych ludzkiego serca rozsądków¹⁵, wszakże przedsię¹⁶, jeśli nie dla czego inszego godziło się to było uczynić, tedy wżdy dla tego, aby drudzy tym chutliwszy i ochotniejszy¹⁷ byli ku następowaniu¹⁸ na onę do mężnej Cnoty trudną i ciężką drogę, gdyby widzieli, że mają życzliwe pomocniki do rozszerzenia sławy swej, o którą oni starając się, krwie swej przelać ani się boją, ani lenują¹⁹.

A tak, mój łaskawy czytelniku, aczciem²⁰ ja nie poeta, ani mi też Bóg tak ostrego pióra dał, żebych był mógł sprawy jego wedle zacności i przystojności szeroco wypisać²¹, wszakże

⁶ *Pawła Secygniowskiego* – Paweł Secygniowski herbu Jelita (zm. 1568), rotmistrz koronny i wojski krakowski (od 1566). Walczył z Tatarami (pod hetmanem Mikołajem Sieniawskim i w rocie husarskiej Bernarda Pretwicza), w 1552 r. dowodził liczącą kilkudziesięciu towarzyszy chorągwią husarską operującą w Mołdawii. Następnie pełnił funkcję porucznika hetmańskiego i wprowadził na tron hospodarski Aleksandra Lapușeanu. Między 1555 a 1560 r. pozostawał na służbie królowej węgierskiej Izabeli w Siedmiogrodzie. Tam przeszedł na kalwinizm. Po objęciu władzy przez Jana Zygmunta Zapolyę wrócił do Polski. Od 1564 przebywał na Litwie i prawdopodobnie brał udział w oblężeniu Połocka. Później dowodził królewską chorągwią nadworną i stawiał się w popisie wojska w Radoszkowicach (1567). Zmarł w lutym 1568 roku.

⁷ *aza by był* – czy by.

⁸ *zafrasowała* – zasmuciła.

⁹ *by* – tu: bodaj.

¹⁰ *wżdy* – choć, przynajmniej.

¹¹ *pocziwość uczynił* – uhonorował.

¹² *jedno* – tylko.

¹³ *virtutis praemium honor* – łac. „honor jest nagrodą cnoty”.

¹⁴ *mianować* – tu: wskazywać.

¹⁵ *rozsądków* – tu: zamysłów.

¹⁶ *wszakże przedsię* – jednak przecież.

¹⁷ *chutliwszy i ochotniejszy* – chętniejsi i bardziej skłonni.

¹⁸ *następowaniu* – wstępowaniu.

¹⁹ *lenują* – lenią, zwlekają.

²⁰ *aczciem* – chociaż.

²¹ *A tak... wypisać* – tradycyjna topika autorskiej modestii; *szeroco wypisać* – tu: opisać w dłuższym utworze. Taki Bazylik napisał kilka lat wcześniej, po śmierci Elżbiety z Szydłowca Radziwiłłowej. *Krótkie wypisanie sprawy przy śmierci i pogrzebie... Halźbiety z Szydłowca Radziwiłłowej* (1562) liczy 22 karty formatu 4°.

przedsię, abych wždy temu cnemu²² człowiekowi z osoby mej w tej mierze z strony mego pióra, jakiegokolwiek jest, winien nie został, uczyniłem napis tylko na grób, któryć oto podawam. A iż ci go dobrym, Bóg zna, umysłem podawam²³, przeto²⁴ proszę: przyjmi go łaskawie, chęci mej bądź wdzięczen, postępkom moim bądź życzliw, a na mię bądź łaskaw.

Napis na grobie zacnego szlachcica Pawła Secygniowskiego

- Tu Secygniowski Paweł leży, szlachcic zacny,
 Wielki mąż, wielem bitew człowiek sławny a cny,
 Wiecznej pamiętki godzien, gdyż przeważna cnota
 Wiecznej sławy pragnęła więcej niżli złota.
 5 Bo z młodości rycerskich ludzi szukał szkoły,
 Lekce wążąc domowe brogi i stodoły,
 Gnoińskiego Krzysztofa w towarzystwie mając,
 W rycerskich się trudnościach spólnie uprzedzając.
 Snadź Tezeus z Piryjtoem nic nie mieli nad nie
 10 Miłością, zgodą, męstwem, znać to było snadnie.
 A choć w nauce sobie nieco wždy zażrzeli,
 Nad się nic, lecz nad drugie wiele oba mieli.
 Tą szlachetną zazdrością ostrzyła się chciwa
 Cnota, która przy drugiej okazalsza bywa.
 15 Tezeus, iż Minotaura zabił straszliwego,

²² *cnemu* – zacnemu, godnemu szacunku.

²³ *dobrym... umysłem podawam* – sens: moja intencja jest szlachetna.

²⁴ *przeto* – zatem, dlatego.

w. 2 *cny* – prawy, godny szacunku, cnotliwy.

w. 3 *przeważna* – dzielna, męzna.

w. 6 *Lekce wążąc domowe brogi i stodoły* – sens: mało dbając o ziemiańskie zajęcia; *brogi* – stogi.

w. 7 *Gnoińskiego Krzysztofa* – Krzysztof Gnoiński h. Warnia, starosta korczyński, zwolennik reformacji, od 1564 roku dworzaniin Zygmunta Augusta. Daniel Bazylik (syn Cypriana) zadelikował mu *Theses de beatudine...* (Basileae 1599).

w. 8 *spólnie* – tu: wzajemnie.

w. 9 *Snadź* – zapewne; *Tezeus z Piryjtoem* – mitol. Tezeusz (tu i niżej: wyraz Tezeus należy czytać dwuzgłoskowo) i Pejritoos to para doskonałych przyjaciół. Wspólnie walczyli z centaurami, a Tezeusz towarzyszył Pejritoosowi nawet w podziemnym królestwie Hadesa, gdzie udali się, aby porwać Persefonę. Także w naszej literaturze stonowią wzorzec męskiej przyjaźni – por. np. *Przyjaciel szczery* Jana Danieckiego (Kraków 1606, k. A₂v); *nic nie mieli nad nie* – w niczym ich nie przewyższali.

w. 10 *snadnie* – łatwo, bez trudu.

w. 11 *w nauce... wždy zażrzeli* – choć konkurowali z sobą w naukach.

w. 12 *nad drugie wiele oba mieli* – przewyższali innych.

w. 13 *chciwa* – tu: żarliwa.

w. 15 *Tezeus... straszliwego* – Tezeusz, syn król Aten Ajgeusa, pokonał Minotaura, potwora o ludzkim ciele i głowie byka, któremu Ateńczycy co roku musieli dostarczać po siedem dziewcząt i młodzieńców. Dzięki temu stał się w swojej ojczyźnie bohaterem.

- Dostał sobie tytułu Herkulesowego,
 Lecz niejeden Minotaur w straszliwym zawoju
 Poległ od Pawłowych rąk porażony w boju,
 Przeto tegoż tytułu i Homerowego
- 20 Wiersza godnym go czynię i wieńca złotego.
 Budzyń był jego Padwa, a trudne kwestyje
 Miał z pohańcy, wiodąc spór z nimi o ich szyje.
 Bo tam był pilnym uczniem Ulissa polskiego,
 A ćwicząc się i biorąc przykład z męstwa jego,
- 25 Młodość swą do Marsowych trudności stosował,
 Potym do powinności swej gdy się zgotował,
 Ukazał w osobie swej Polaka prawego,
 Chcąc być drugim powodem do stanu takiego,
 Jaki Lechom przystoi, którzy czasów dawnych
- 30 Męstwem dokazowali rzeczy wiecznie sławnych.
 Lecz widząc onych czasów ojczyznę spokojną,
 Przedsię młodość swą ćwiczył choć postronną wojną.
 Węgierskie krwawe pola, by mówić umiały,
 Pełne by uszy męstwa jego powiedziały.
- 35 Tam często o pohańce szable swej kosztował
 A ich nienawisne łby szeroco wojował,
 Tam srogie Turki srodzej groźną szablą gromił,
 A wolności węgierskiej – chocia obcy – bronił.

w. 16 *Dostał... tytułu Herkulesowego* – sens: został herosem równym Heraklesowi.

w. 17 *Lecz niejeden... zawoju* – mowa o Turkach. Zawój – turban, męskie nakrycie głowy ze zwiniętego ręcznie pasa materiału, noszone w krajach muzułmańskich.

w. 18 *porażony* – pokonany, pobity.

w. 19 *Przeto* – więc, zatem.

w. 20 *godnym... wieńca złotego* – tj. honorów przynależnych tryumfatorom. Złoty wieniec nad głową wodza odbywającego uroczysty wjazd do Rzymu trzymał niewolnik.

w. 21 *Budzyń* – Buda, od XV w. stolica i miasto koronacyjne Królestwa Węgier.

w. 23 *Ulissa polskiego* – trudno rozstrzygnąć, o kim mowa. Biogram Secygniowski (PSB, t. 36, s. 130–131) łączy początki jego służby wojskowej z nazwiskami hetmana polnego koronnego Mikołaja Sieniawskiego i starosty barskiego Bernarda Pretwicza. W literaturze XVI wieku z Ulissem porównywani są przedstawiciele rodu Łaskich – Hieronim (K. Janicjusz) i Jan (A. Trzeciecki). Pochwałę Janicjusza kończy zwięzły napis nagrobny, w którym poeta wprost nazywa Hieronima „Ulissem sarmackim” („Tu spoczywa chluba rodu Łaskich, Ulisses sarmacki, większy od / Ulissesa nawet, o ile znajdzie swojego Homera”; *Tristia*, IX, w. 167–168). Możliwość podpowiada ją związek Cypriana Bazylika z rodem Łaskich (por. PSB, t. 8, s. 374).

w. 25 *Młodość swą do Marsowych trudności stosował* – sens: w młodości zaprawiał się do wojny.

w. 27–29 *Ukazał... Lechom przystoi* – sens peryfraz: stał się wzorem dla męźnych Polaków.

w. 28 *drugim* – innym.

w. 29 *Lechom* – potomkom legendarnego Lecha, protoplasty Polaków.

w. 32 *postronną wojną* – wojną toczoną w obcych krajach.

w. 35 *o pohańce* – o pogan.

- Acz w nieszczęsnej bitwie Mars nie zawždy życzliwy
- 40 Opak mu się stawił, tak iże ledwy żywy
 Uległ między brzydkimi trupy porażony,
 A gdy tam był jakoby na cel położony,
 Pohańcy się do niego chciwie ubiegali,
 Drzewcami zatajonej dusze w nim macali,
- 45 Odniósł niejedną ranę tam sobie zadaną,
 Kropiąc niewinną ziemię krwią mężnie przelaną.
 Rozmaite przypadki tak go wyćwiczyły,
 Iż go ojczyźnie godnym sługą uczyniły.
 A jeśli przeciw obcym tak był potężliwy,
- 50 Coć się zda, do ojczyzny swej jak był chętniwy?
 Bo by ku temu męstwu możność przystąpiła,
 Iście by ukraina bezpieczniejsza była.
 Lecz w jakimkolwiek stanie śmierć go zaskoczyła,
 Już mu tu ostatni dom w tem grobie sprawiła,
- 55 Już tu moc jego legła, tu szabla stępiąła,
 Tu kopija niegroźna, tu zbroja zwątłała,
 <A> śmierć tryumf odniosła, lecz niedostateczny,
 Gdyż on pamiątką wieczną odniósł tryumf wieczny,
 o na kamiennych księgach i na twardej skale
- 60 Sprawy jego już będą wypisane cale.
 <D>uch już jest w dobrych rękach, a to krewkie ciało
 Ziemi zlecone w trunnie będzie go czekało.
 <P>óki Tytan promieniem złotym światu służy,

w. 39 w *nieszczęsnej bitwie* – Secygniowski zmarł w lutym 1568 roku, a w listopadzie poprzedniego popisał się podczas zjazdu w Radoszkowicach (PSB, t. 36, s. 132). Wzmianki w utworze odnoszą się więc prawdopodobnie do nieudanego szturm na Ułę w styczniu 1568 roku. Podczas walk pod twierdzą doszło do strat w oddziałach litewskich: „gdy przysła obłężencom pomoc z Połocka, Moskwa się tym usilniej broniła, gdzie wiele ludzi naszych do szturm niezwyčajnie przypuszczonych (bo dziury nie było) zbito i Jana Kurnickiego, rotmistrza piezszego, gdy lud przywoził, postrzelono, tak iż nasz od obłężenia musieli odciągnąć” (Strykowski, 1582, s. 773).

w. 39–40 *Mars... opak mu się stawił* – sens: Mars mu nie sprzyjał.

w. 41 *porażony* – tu: zraniony.

w. 44 *Drzewcami... macali* – sens: sprawdzali, czy jeszcze żyje. Drzewce – broń złożona z drewnianej żerdzi (np. sosnowej lub osikowej) i metalowego grotu, in. kopia, włócznia.

w. 49 *potężliwy* – dzielny, mężny.

w. 50 *chętniwy* – życzliwy, przychylny.

w. 51 *Bo by* – bo jeśliby.

w. 52 *Iście* – pewnie, z pewnością; *ukraina* – pogranicze.

w. 57 *niedostateczny* – niezpełny, niecałkowity.

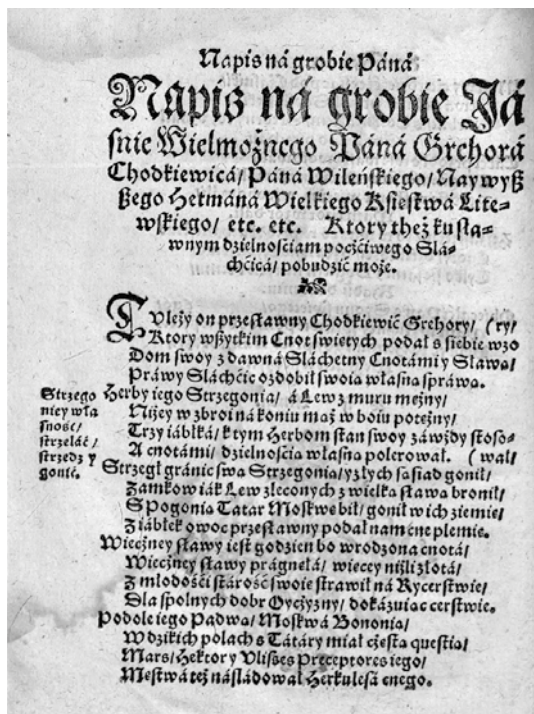
w. 60 *Sprawy* – dzieła, czynki; *cale* – w całości, w zupełności.

w. 61 *krewkie* – słabe, skłonne do grzechu.

w. 62 w *trunnie* – w trumnie.

w. 63 <P>*óki Tytan... służy* – peryfraza: póki świeci słońce; *Tytan* – mitol., pochodzący z rodu Tytanów bóg słońca Helios.

- Póty sława jego spraw między ludźmi pluży.
 65 <T>eraz kości szlachetne, by mówić umiały,
 Z narzekaniem żalosnem tak by mówić chciały:
 „<T>y, cny polski szlachcicze, który żyw zostawasz,
 A do twej powinności śmieje się przyznawasz,
 <W>eźmi ten miecz, weźm koncerz i ten pewny pancerz,
 70 Weźmi moję kopiją, weźm i świetny bechterz,
 Wsiądź na mój koń, a wejrzy, zem już porażony,
 Dokończ za mię, com ja był umyślił z mej strony.
 Nie mógł mię nieprzyjacieli pożyć czasu wojny,
 Nie pożył mię Tatarzyn ani Turczyn zbrojny,
 75 Pożyła mię sroga śmierć z dekretu Bożego,
 Toć nie dziw, lecz pókiś wždy ty wolen od niego,
 Czyń mężnie dla ojczyzny, która cię spłodziła,
 By się z twych spraw sława jej na wieki szyrzyła”.

w. 64 pluży – kwitnie, słyńie.

w. 69 koncerz – długi, prosty, ostro zakończony miecz.

w. 70 bechterz – tarcza.

w. 71 porażony – tu: zabity, zwyciężony.

w. 73 pożyć – pokonać.

Maciej Strykowski

Napis na grobie Jaśnie Wielmożnego Pana Grehora Chodkiewica, pana wileńskiego, najwyższego hetmana Wielkiego Księstwa Litewskiego etc., etc., który też ku sławnym dzielnościom poczciwego szlachcica pobudzić może

Tu leży on przesławny Chodkiewicz Grehory,
Który wszystkim cnót świętych podał z siebie wzory,
Dom swój, z dawna szlachetny cnotami i sławą,
Prawy szlachcic ozdobił swoją własną sprawą.

5	Herby jego Strzegonia a Lew z muru mężny,
Niżej w zbroi na koniu mąż w boju potężny;
Trzy jabłka – k tym herbom stan swój zawsze stosował
A cnotami, dzielnością własną polerował. | Strzegonie
własność –
strzelać,
strzec i gonić |
|---|---|---|

10	Strzegł granic swą Strzegonią i złych sąsiad gonił,
Zamków jak lew zleconych z wielką sławą bronił,
Z Pogonią Tatar, Moskwę bił, gonił w ich ziemię,
Z jabłek owoc przesławny podał nam – cne plemię. |
|----|--|

15	Wiecznej sławy jest godzien, bo wrodzona cnota
Wiecznej sławy pragnęła więcej niżli złota,
Z młodości starość swoją strawił na rycerstwie,
Dla spólnych dóbr ojczyzny dokazując czerstwie. |
|----|---|

TYTUŁ: *Grehora Chodkiewica* – Grzegorz Chodkiewicz (1520–1572), syn Aleksandra Chodkiewicza i kniaziówny Wasylisy Hołowczyńskiej, starosta tykociński i podkomorzy litewski (1544), dwa lata później otrzymał godność starosty kowieńskiego, potem kolejno: wojewoda witebski (1554), kijowski (1555), a od 1561 roku hetman nadworny. W 1564 roku został kasztelanem wileńskim, a w 1566 otrzymał buławę wielką litewską. Wydał pierwsze litewskie artykuły dla rotmistrzów (1562). Rezydował w Choroszczy i Zabłudowie, gdzie wznosił kościół i cerkiew, a także założył drukarnię; *pana wileńskiego* – kasztelana wileńskiego (od 1563 roku).

w. 3 *Dom* – ród.

w. 4 *Prawy* – tu: prawdziwy.

w. 5–7 *Herby...* *Trzy jabłka* – w czteropolowym godle herbu Chodkiewiczów z 1569 roku znajdują się: herb Strzegonia (Kościeszka), półlew wspięty ponad murem, Pogoń litewska oraz pojedyncza krokiew i trzy gałki (Strykowski: jabłka).

w. 8 *polerował* – dodawał blasku, uświetniał.

w. 9 *gonił* – odpędzał, przepędzał.

w. 11 *Z Pogonią* – Pogoń, in. Pogoń litewska, znak herbowy Wielkiego Księstwa Litewskiego. W godle jeździec z mieczem na wspiętym koniu. M. Bielski (2019, s. 302) precyzuje: „mąż we zbroi z mieczem dobytym na białym koniu, w czerwonym polu”.

w. 12 *plemię* – potomstwo.

w. 15 *strawił na rycerstwie* – spędził na rycerskiej służbie.

w. 16 *spólnych* – tu: służących wszystkim; *dokazując czerstwie* – walcząc dzielnie.

- Podole jego Padwą, Moskwa Bononiją,
W Dzikich Polach z Tatory miał częstą kwestyją,
Mars, Hektor i Ulisses *praeceptores* jego,
20 Męstwa też naśladował Herkulesa cnego.

Naprzód hetmanem mężnym będąc na Podolu,
Tatar, Wołochów gromił, także w Dzikim Polu,
Tykocińskie, kowieńskie sprawował starostwa,
Potym Wielkiego Księstwa dostał podkomorstwa.

- 25 Na województwo cnota wzniosła go witebskie,
Uświata, Ozeryszcz strzegł, bił wojska moskiewskie,
Wojewodą kijowskim będąc, bił Tatory
Mężnie, tak iż z Przekopu patrzyli przez spary.

- Państwo trockie dał mu król dla sławnej godności,
30 Żmudzkie księstwo sprawował w rycerskiej czujności,
Hetmanem dwornym będąc, iścił się w urzędzie,
Świadek tego jest Taurus, świadek Szujski wszędzie

Kiedy Moskwy trzydzieści tysięcy z nim poległo,
Gdzie na Iwańskich polach z nich krwią źródło biegło,

-
- w. 17 *Podole jego Padwą, Moskwa Bononiją* – sens: wojny z Moskwą i Tatarami były dla niego szkołą rzemiosła rycerskiego. Bononija to Bolonia, siedziba sławnego uniwersytetu. Podobną sławą cieszyła się w XVI-wiecznej Polsce Padwa.
- w. 18 *Dzikich Polach* – mowa o terenach położonych między Dniestrem a Dnieprem, w XVI wieku będących areną walk Polaków z Turkami i Tatarami; *miał częstą kwestyją* – metaf. ścierał się, walczył.
- w. 19 *Mars... praeceptores jego* – sens: bóg wojny i mitologiczni wojownicy byli jego nauczycielami.
- w. 20 *Herkulesa* – Herkules, syn Zeusa i Alkmeny, nieustraszony heros o nadludzkiej sile, za bohaterskie czyny obdarzony przez bogów nieśmiertelnością.
- w. 22 *Dzikim Polu* – zob. objaśnienie do w. 18.
- w. 26 *Uświata* – Uświat, miasto w dawnym księstwie witebskim, w 1320 roku przyłączone do Litwy, w XVI wieku w granicach państwa moskiewskiego. W 1567 Iwan Groźny wznosił tu twierdzę; *Ozeryszcz* – Ozerzyszcze (Je-zierzyszcze), drewniana twierdza na pograniczu Litwy i Wielkiego Księstwa Moskiewskiego, położona między Newlem a Witebskiem.
- w. 28 z *Przekopu* – Przekop (ukr. Perekop), miasto i twierdza tatarska na Przesmyku Krymskim. W początkach XVI wieku Tatarzy zbudowali tam twierdzę i wał osłaniający ją od morza.
- w. 29 *Państwo trockie* – kasztelanję trocką. Chodkiewicz otrzymał tę godność w 1559 roku.
- w. 30 *Żmudzkie księstwo sprawował* – rządził na Żmudzi. W latach 1563–1564 Chodkiewicz dzierżawił starostwo żmudzkie.
- w. 31 *Hetmanem dwornym* – Chodkiewicz został hetmanem nadwornym w 1561 roku; *iścił się w urzędzie* – wywiązywał się z obowiązków, jakie nakładał na niego urząd.
- w. 32 *Taurus* – Tarwast, zamek Kawalerów Mieczowych w Inflanckach. W czasie wojny inflanckiej (1558–1583) wielokrotnie przechodził z rąk do rąk; *Szujski* – Piotr Iwanowicz Szujski (zm. 1564), książę, namiestnik Pskowa i Połocka, dowódca armii moskiewskiej w bitwie nad rzeką Ułą. Poniósł klęskę w starciu pod Czaśnikami (26 I 1564). W tej bitwie Grzegorz Chodkiewicz dowodził przednim hufcem wojsk litewskich.
- w. 34 *Iwańskich polach* – mowa o zwycięskiej bitwie pod Czaśnikami, stoczonej na tzw. Iwańskiej włości nad rzeką Ułą zimą 1654 roku. Ze strony litewskiej brali w niej udział obaj hetmani – wielki, Mikołaj Radziwiłł „Rudy”, i nadworny, Grzegorz Chodkiewicz. Moskiewskie straty (zabitych, rannych, wziętych w niewolę) liczone na kilka tysięcy.

35 Mężnym pirwszym potkaniem wszytkich sprawił śmiałych,
Iż zwycięstwem przesławnym odwiódł z bitwy całych.

Tam się słońce moskiewskich trupów użaliło,
Z Febusem, sprawcą swoim, w Ocean się skryło,
Miesiąć, życzliwszy Litwie, kazał łotrów gonić,
40 Świecąc całą noc, skryte kazał bić i łomić.

Tak został z cnót, z dzielności swych wileńskim panem
I najwyższym Wielkiego Księstwa wojsk hetmanem,
Starostwo mohylowskie i grodzieńskie k temu,
Dały Cnoty dank męstwa naśladowcy swemu.

45 Tak z urzędu na urząd godność go nosiła,
Bo w nim cnota jak Febus promieńmi świeciła;
Tak już *pater patriae*, z sławnymi Rzymiany
Gdy zrównał swą dzielnością, słusznie ma być zwany.

Wszytko z sobą oddawał pospolitej rzeczy,
50 Prywaty zaniedbawszy, onę miał na pieczy,
Męstwem, poradą zdrową zawždy jej ratował
I dziury jej prywatą pilnie zaprawował.

Świadszy to założony Woronec z Uszacą,
Ciotcza, Czaśniki, Uła, choć z skarbu nie płacą.

w. 35 *Mężnym... sprawił śmiałych* – w pierwszym ataku dodał swoim serca do walki.

w. 38 *Z Febusem... skryło* – sens peryfrazji: zaszło. Febus (mitol.), gr. Fojbos – „Błyszczący”, „Świetlisty” – przydomek Apollina, boga światła i słońca.

w. 40 *bić i łomić* – zabijać i zwyciężać.

w. 41 *wileńskim panem* – zob. objaśnienie do tytułu.

w. 44 *Dały Cnoty... naśladowcy swemu* – sens: Cnoty wynagrodziły swojego czciciela.

w. 46 *Febus* – zob. objaśnienie do w. 38.

w. 47 *pater patriae* – łac. ojciec ojczyzny, tytuł przyznawany zasłużonym obywatelom rzymskim.

w. 49–50 *Wszytko... na pieczy* – por. J. Kochanowski, *O śmierci Jana Tarnowskiego* (w. 21–22: „Czujnym stróżem był zawsze pospolitej rzeczy, / Jej pożytek przed swoim miał na dobrej pieczy.”).

w. 50 *miał na pieczy* – dbał, miał staranie.

w. 51 *poradą zdrową* – mądrą, dobrą, zbawienną radą.

w. 52 *dziury... pilnie zaprawował* – sens: łątał dziury w skarbie z własnych środków.

w. 53 *Woronec z Uszacą* – Woronicze (Woronec), Uszaczę, położone na południe od Połocka, nad rzeką Uszacą obwarowane przyczółki litewskiej obrony. Z rozkazu Chodkiewicza po 1566 roku wzniesiono zamek w Woroniecu.

w. 54 *Ciotcza, Czaśniki, Uła* – zamki na Połoczczyźnie. Ciotcza – zamek nad jeziorem o tej samej nazwie, położony na południe od Połocka; Czaśniki – twierdza nad rzeką Ułą, leżąca na południe od Połocka, na drodze do Smoleńska; Uła – miasto i zamek nad Dźwiną, na północny zachód od Połocka.

- 55 Z Srebrnym dwanaście tysięcy Moskwy zbił pod Suszą,
Szczербat z dziesięcią tysięcy potym rzygnął duszą.

- Boratyński pojmany, Szczербaty z inszymi,
A namioty, obozy z spiżami hojnymi
Litwa wzięła, Tołkmac też Jurgi jego sprawą
60 Pirzchał nie raz i Siermiet z Litwy wieczną sławą.

Łby Tatarom nahajskim często pokrwawiono
I drapieżne zagony ich często gromiono;
Przez czujność jego Litwa, Ruś pięknie kwitnęła,
Podolska od Tatarów włość bezpieczna była.

- 65 Moskiewskie i podolskie pola by mówiły,
Pełne by uszy męstwa i cnót jego były,
Gdzie często szablą krwawił złych sąsiad zasady
I ziemię ich pustoszył, goniąc za ich ślady.

- Jeśli Achates wierny był Eneaszowi,
70 Stokroć on był wierniejszy swojemu królowi,
Czym był cnej Trojej Hektor, tym on był swej Litwie,
Czym był Achilles Grekom, tym on swoim w bitwie.

w. 55 *Z Srebrnym* – Piotr Serebrianny-Oboleński, bojarzyn, wojewoda moskiewski, dowodził siłami moskiewskimi w bitwie pod Suszą; *pod Suszą* – w zwycięskiej dla Litwinów bitwie pod Suszą (20 VII 1567) brały udział chorągwie hetmana Chodkiewicza. Susza to drewniany zamek w pobliżu Witebska zbudowany przez Iwana IV Groźnego.

w. 56 *Szczербat* – Josif Szczербaty, wojewoda i dowódca oddziałów Iwana Groźnego.

w. 57 *Boratyński* – książę Jurij Boratyński, dowódca sił moskiewskich, dostał się do niewoli po starciu nad jeziorem Susza. Jego oddziały zostały pokonane przez Romana Sanguszkę, zięcia hetmana Chodkiewicza; *Szczербaty z inszymi* – mowa o Josifie Szczербatym, który razem z Boratyńskim dowodził posiłkami moskiewskimi zmierzającymi nad Suszę. Więcej o tym starciu Strykowski (1582, s. 773): „a naszy ich tym śmieiej przerywali, bili, siekli i imali, gdzie książę Szczербaty Ozif i Boratyński, przedniejszy wojewodowie, byli poimani i przy nich przez 80 osób zacnych, krom pospolitych bojar, a na placu ich bardzo wiele poległo”.

w. 58 *obozy z spiżami hojnymi* – obozy dobrze zaopatrzone w prowiant.

w. 59 *Tołkmac... Jurgi* – Jurij Tokmakow, książę, namiestnik carski, w bitwie pod Orzeryszczem (Jezieryszczem) dowodził oddziałami moskiewskimi. Por. J. Bielski, 1597, s. 617; *jego sprawą* – tu: z jego powodu, za jego przyczyną.

w. 60 *Pirzchał* – pierzchał, uciekał; *Siermiet* – bojarzyn Fiodor Wasylewicz Szeremietiew (ok. 1540–1592).

w. 61 *Tatarom nahajskim* – Tatarom z Ordy Nogajskiej. Nazwę wywodzi się od ich wodza, Nogaja (2 poł. XIII wieku). Rozległe koczowiska ordynów znajdowały się między Wołgą, Irtyszem, Morzem Azowskim i Aralskim.

w. 67 *zasady* – osady, tu: najpewniej mowa o wrogich zamkach i twierdzach.

w. 69 *Achates wierny był Eneaszowi* – mitol. oddany i lojalny druh Eneasza, jego wierność była przysłowiowa.

w. 70 *swojemu królowi* – Zygmuntowi Augustowi (1520–1572), królowi polskiemu od 1530 roku, sprawującemu faktyczną władzę od 1548 roku.

w. 71 *Czym... Litwie* – sens: był obrońcą Litwy równym Hektorowi.

w. 72 *Achilles* – mitol., syn Tetydy, najdzielniejszy z Greków walczących pod Troją.

Czym był Nestor greckiemu Agamemnonowi,
 Czym był Maryjusz i cny Kurcyjusz Rzymowi,
 75 Tym on był zawżdy a snadź sowito Ojczyźnie,
 Z Nestorem w sprawie zrównał, nie doszedł w siwiźnie.

Zazdrościwa śmierć cnoty jego nam zajrzała,
 Wzięła mu zdrowie czesne, lecz sława została
 Cała, której śmierć ni wiek nastarszy nie zgładzi,
 80 Nic jej odmienność państwa, nic Zazdrość nie wadzi.

Choć tu moc jego legła, kopija skruszona,
 Choć zbroja zardzewiała, choć szabla stępiona,
 Choć buława niegroźna, lecz ten warstat jego
 Doszedł z swych cnót tryumfu na wieki sławnego.

85 W księgach dyamentowych i na twardej skale
 Dzielności jego będą wypisane trwale;
 Póki Febus złoty wóz swój sprawować będzie,
 Póty jego cna sława będzie głośna wszędzie.

Ciało doczesne jego w tym grobie zostało,
 90 Które trąby ostatniej tu będzie czekało,
 Duch u Pana swojego w łasce odpoczywa,
 Gdzie wesela wiecznego za cnoty używa.

w. 73 *Czym był...* *Agamemnonowi* – czym dla Agamemnona był Nestor, władca Pylos, mądry i sprawiedliwy doradca wodza wyprawy trojańskiej, najstarszy z bohaterów walczących pod Troją.

w. 74 *Maryjusz i cny Kurcyjusz* – dwaj obrońcy Rzymu. Gajusz Mariusz (II w. p.n.e.) to jeden z najsłynniejszych wodzów czasów republiki, pogromca Teutonów i Cymbrów, reformator armii rzymskiej; Marek Kurcjusz, legendarny bohater rzymski. W 362 roku p.n.e. miał konno i okryty zbroją wskoczyć do rozpadliny, która otworzyła się na Forum Romanum, by uratować miasto przed gniewem bogów.

w. 75 *sowito* – podwójnie, w dwójnasób.

w. 76 *Z Nestorem w sprawie zrównał* – tj. w czynach dorównał Nestorowi.

w. 77 *Zazdrościwa śmierć* – łac. *invida mors*. Por. J. Kochanowski, *O śmierci Jana Tarnowskiego...*, w. 14; *zajrzała* – pozazdrościła.

w. 78 *zdrowie czesne* – przemijające, doczesne życie.

w. 79–80 – sens: sławie Chodkiewicza nie zagrożą: śmierć, przemijanie, zmienne losy państwa ani Zazdrość. To obiegiwa w renesansie myśl o trwałości sławy. Por. J. Kochanowski, *O śmierci Jana Tarnowskiego...*, w. 74–75.

w. 80 *nie wadzi* – nie szkodzi.

w. 83 *buława* – oznaka godności wojskowej, tu: hetmańskiej; *warstat* – tu: oręż bojowy, rynsztunek.

w. 87 *Póki...* *sprawować będzie* – sens: dopóki słońce będzie wędrować po niebie. *Febus* – mitol., Fojbos (Promieniny, Jaśniejący) to przydomek Apollina, boga światła i słońca, utożsamianego z Heliosem, bogiem tarczy słonecznej, którego rydwan codziennie przemierzał niebo.

- Tam, gdzie przeważna Cnota swoich postawiła
 A na świecie sławę ich wieczną rozskrzewiła,
 95 Kości jego szlachetne rycerza męznego
 Tak wzbudzają przez znaki do urzędu swego:
- „O sarmacki rycerzu, o prawy szlachcicze,
 O herbów przodków sławnych pocziwy dziedzicze,
 Który żywiesz a w czerstwym ciele masz moc zdrową,
 100 A pokrywasz się sławnej patryjey swej głową!
- Wsiądź na mój koń, wdziej na się mój szyszak i zbroję,
 Przypasz szablę i koncerz, weźm kopiją moję,
 Weźmi puklerz, weźmi też i sławną buławę,
 Z tym warstatem przed oczy bierz też moję sprawę.
- 105 Naśladuj męstwa mego, broń miłej ojczyzny,
 Jam dosyć, pókim tu żył, bronił jej dziedzizny,
 Wypełniłem swój urząd, wzięłem stąd dank Cnoty,
 Sławę i żywot wieczny – nadobne klejnoty.
- Moskwicin mię nie pożył ni Tatarzyn srogi,
 110 Owszem, od szable mojej zażywali trwogi,
 Śmierć mię na czas pożyła z wyroku Pańskiego,
 Teraz bezpiecznie żywię już w przybytku Jego.
- Ale ty, póki cię śmierć zradna nie zaskoczy,
 A sławy dla gnuśności twej w ziemię nie wtłoczy,
 115 Broń ojczyzny, która cię w sobie wychowała,
 Aby też tak o tobie sława głośna brzmiała”.

w. 93 *przeważna* – tu: doskonała; *swoich* – tj. swoich miłośników.

w. 96 *wzbudzają przez znaki* – sens: wzywają; *do urzędu* – tu: do powinności, obowiązków.

w. 99 *czerstwym ciele* – krzepkim, sprawnym ciele.

w. 100 *pokrywasz... swej głową* – uznajesz się za obrońcę ojczyzny.

w. 102 *koncerz* – długi, prosty, ostro zakończony miecz.

w. 103 *puklerz* – tarcza.

w. 104 *warstatem* – zob. przypis do w. 83; *sprawę* – tu: postępowanie, uczynki.

w. 106 *dziedzizny* – tu: ziem, terytorium.

w. 109 *nie pożył* – nie pokonał.

w. 110 *Owszem* – tu: przeciwnie.

w. 111 *na czas* – na krótko; *pożyła* – zwyciężyła, zabiła.

w. 114 *dla gnuśności* – z powodu opieszałości, bezczynności.

Bibliografia podmiotowa

- Bazylik, C. (1570). *Napis na grobie zacnego szlachcica Pawła Secygniowskiego*. Brześć Litewski.
- Bielski, J. (1597). *Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Joachima Bielskiego, syna jego, wydana*. Kraków: Jakub Siebenecher.
- Bielski, M. (2019). *Kronika, to jest historyja świata*. Oprac. D. Śnieżko, D. Kozaryn przy współudziale E. Karczewskej. T. 3. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Strykowski, M. (1574 a). *Goniec Cnoty do prawych szlachciców [...], w którym są przykłady piękne spraw mężów zacnych, postęпки Sarmatów i królów polskich, książąt litewskich i ich narodu sławnego wywód. [...] Przy tym napominanie Ojczyzny ku prawdziwym synom, aby się jej krzywdy pomścili, a granice odjęte z rąk moskiewskich wybawili*. Kraków: Maciej Wirzbięta.
- Strykowski, M. (1574 b). *Przesławnego wjazdu do Krakowa i pamięci godnej koronacyjej Henryka Walezjusza [...] Tudzież na przodku niektórych postępków godniejszych posłów naszych we Francyjej i w drodze z królem skuteczne wirszem opisanie*. Kraków: Maciej Wirzbięta.
- Strykowski, M. (1582). *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi...* Królewiec: Jerzy Osterberger.
- Strykowski, M. (1846). *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi...* Wyd. M. Malinowski. T. 1–2. Warszawa: Nakład G. L. Glücksberga.

Bibliografia przedmiotowa

- Biedrzycka, A., Wojtkowiak, Z. (2006–2007). Strykowski (właśc. Strykowski) (Stricovius, Osostevicius) Maciej. W: *Polski słownik biograficzny* (s. 537–541). T. 44. Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana.
- Błaszczak, G. (2002). *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności (1492–1569)*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dmitruk, S. (2005). Grzegorz Chodkiewicz (ok. 1520–1572), kasztelan wileński i hetman najwyższy Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, II (34), 17–18.
- Ferenc, M. (2010). Nieznane artykuły hetmańskie Hrehorego Chodkiewicza. W: A. Januszek-Sieradzka (red.), *Sigismundus Augustus Rex. Studia i szkice z dziejów panowania ostatniego Jagiellona*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Janicki, M. (2001). Pochówki i pamięć poległych (XIV–XVII w.). *Napis*, 7, 57–77.
- Jasnowski, J. (1937). Chodkiewicz Grzegorz. W: *Polski słownik biograficzny* (s. 358–359). T. 3. Kraków: PAU.
- Jurkiewicz, J. (2006). Tablice zamków inflanckich w dziełach Macieja Strykowskiego i Aleksandra Gwagnina. W: W. Kriegseisen, A. Rachuba (red.), *Litwa w epoce Wazów* (s. 375–397). Warszawa: Instytut Historii PAN / Wydawnictwo Neriton.
- Kot, S. (1935). Bazylik Cyprian. W: *Polski słownik biograficzny* (s. 374–375). T. 1. Kraków: PAU.
- Kot, S. (1956). Nieznany poeta polski XVI wieku. *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 25 (1), 113–150.
- Kowalow, S. (2009). Maciej Strykowski jako poprzednik Alberta Wijuka Kojalowicza: spojrzenie białoruskie. *Senoji Lietuvos Literatūra*, 27, 215–241.
- Krzywy, R. (2006). Renesansowe poematy autobiograficzne Klemensa Janicjusza i Macieja Strykowskiego wobec wzorca owidiańskiego („Tristia” IV 10). W: B. Milewska-Ważbińska przy współudziale J. Domańskiego (red.), *Owidiusz. Twórczość – Recepcja – Legenda* (s. 217–239). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Krzyżanowski, J. (1979). *Historia literatury polskiej. Alegoryzm – preromantyzm*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Nawrocki, R.S. (2021). *Eques polonus. Rycerski pomnik nagrobny w sztuce polskiej XVI wieku jako wyraz stanowego prestiżu szlachty*. Lublin: Towarzystwo naukowe KUL.
- Nowak-Dłużewski, J. (1969). *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Pierwsi królowie elekcyjni*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Nowaszczuk, J. (2009). *Wierszowane epitafia łacińskie w Polsce epoki renesansu. Kompozycja. Antologia utworów*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Oszczęda, A. (2013). Z kroniki do sylwy. Wokół problemów rękopisu i druku w początkach XVII wieku. Część 2: Wiersz Macieja Strykowskiego w lwowskim rękopisie Ossolineum. *Pamiętnik Literacki*, 104 (3), 231–248.
- Oszczęda, A. (2016). Na północ od Alp. Uwagi o renesansowym ideale pedagoga w literaturze polskiej XVI wieku i nieznanym wierszu Macieja Strykowskiego. *Filoteknos*, 6, 148–157.
- Oszczęda, A. (2019). Noty marginesowe jako obiekt badań filologicznych i argument atrybucyjny. Przypadek Macieja Strykowskiego. W: B. Mazurkova (red.), *Marginalia w książce dawnej i współczesnej* (s. 119–142). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Oszczęda, A. (2020). Wokół „Zwierciadła kroniki litewskiej” Macieja Strykowskiego. *Pamiętnik Literacki*, III (2), 259–274.
- Plewczyński, M. (1995–1996). Secygniowski Paweł. W: *Polski słownik biograficzny* (s. 130–132). T. 36. Warszawa–Kraków: PAN Instytut Historii.
- Podhorodecki, L. (1997). *Dzieje rodu Chodkiewiczów*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Radziszewska, J. (1978). *Maciej Strykowski, historyk-poeta z epoki Odrodzenia*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Rećko, J. (1992). *Literackie epitafium barokowe. Geneza i teoria gatunku*. Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego.
- Rećko, J. (1994). *W kręgu poezji nagrobkowej polskiego baroku*. Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego.
- Ryczek, W. (2022). „Sarmacki Odyszeusz”. Postać Jana Łaskiego w epicedium Andrzeja Trzecieckiego. *Roczniki Humanistyczne*, 70 (1), 75–93.
- Wojtkowiak, Z. (1990). *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Wojtkowiak, Z. (2008). Dziejopis w cieniu koryfeusza (mało znany utwór Macieja Strykowskiego). *Lithuano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, 13, 295–324.
- Wojtkowiak, Z. (2010). *Odnaleziony tekst Macieja Strykowskiego o bitwie z Moskwą 1564 roku i inne rewelacje w zbiorach rosyjskich i nie tylko*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Wojtkowiak, Z. (2014). *Aleksander Gwagnin i Maciej Strykowski – dwaj autorzy jednego dzieła*. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
- Żelewski, R. (1959–1960). Gnojeński (Gnoiński) Krzysztof. W: *Polski słownik biograficzny* (s. 159). T. 8. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo.

Maciej Strykowski “The inscription on the grave of... Grehor Chodkiewicz” and his model. Editing texts and result connections

Summary

The article consists of a short introduction and editing of two editions of the forgotten vernacular epitaphs written in the early 1570s. They were created by Cyprian Bazylik, a composer, writer and printer, and Maciej Strykowski, a future historian of Sarmatia. Both were associated with the literary circles of the Grand Duchy of Lithuania, however the epitaph by Bazylik honors Paweł Secygniowski from Małopolska, while Strykowski's poem commemorates Grzegorz Chodkiewicz, Vilnius castellan and Grand Lithuanian Hetman. The comparison of both works brings out not only the features of Strykowski's poetic technique, but also reveals his literary patterns and demonstrates imitative practices. Moreover, both works document the circulation of texts in Kochanowski's times, to whose poetry neither Bazylik nor Strykowski refer.

Słowa kluczowe: Maciej Strykowski, Grehor Chodkiewicz, Cyprian Bazylik, edycja krytyczna

Keywords: Maciej Strykowski, Grehor Chodkiewicz, Cyprian Bazylik, critical edition